

Bokessay

Ottar Hellevik: *Jakten på den norske lykken. Norsk Monitor 1985–2007*. Universitetsforlaget. 301 sider

Runar Døving

Jakten på den norske lykken starter med en forbilledlig behandling av ulike variabler for hva som gjør at folk beskriver seg som lykkelige. Den viser meget godt hvor viktig tilfredshet med nære relasjoner og helse er avgjørende for lykken. Men derfra har boka mange fundamentale svakheter, som denne artikkelen vil behandle. Hellevik baserer seg på ”verdier” som forklaringsnivå for både holdning og handling, men tar ikke med den kritikken som er blitt rettet mot fravær av sosioøkonomiske variabler i en slik analyse. Boken essensialiserer også verdidimensjonene som kommer fram i Norsk Monitors modell som ”kulturer”. Et kontekstuellet fellesskap på gruppenivå konstrueres altså fra kategorielle egenskaper på nominalnivå. Boken framstår også som moralistisk med et borgerlig dannelsesideal, samtidig som den motsetter seg en diskusjon om dette ståstedet. Det største problemet ifølge denne leser er at de som har flest ting blir kalt for ”idealister”, mens de som ønsker seg de samme tingene kalles for ”materialister”. Konsekvensen er at det blir verdier/holdninger og ikke handling, som tolkes som det store samfunnsproblemet, og et hinder for et bærekraftig forbruk.

Omslaget prydes av en firkløver, et instrumentelt magisk objekt for å oppnå lykke. Men det er hverken filosofiske, eksistensielle eller metafysiske perspektiver på lykke som preger boka. Tvert imot er det en samfunnsviters forsøk på å systematisk telle og måle nordmenns ”lykkenivå”, basert på Norsk Monitors utallige spørsmål. Spørsmålene forfatter Ottar Hellevik stiller er hvor lykkelige det store norske ”vi” er, hvem som er mest og minst lykkelige, og framfor alt: Hvorfor er vi ikke mer lykkelige når velstanden øker?

Det handler altså om statistisk selvopplevd lykke, målt gjennom spørsmålet; ”Vil du stort sett beskrive deg som: Meget lykkelig / Ganske Lykkelig / Ikke

spesielt lykkelig / Slett ikke lykkelig”. Det er et godt utgangspunkt, men det hadde ikke gjort noe om forfatteren reflekterte rundt hva lykke er, som kanskje er en forutsetning for mye tolkning (som for eksempel hvorfor familierelasjoner er så viktig for lykke i et samfunn med sterke individualistiske verdier).

Hellevik sier i innledningen at ”denne boka ikke en dyptpløyende begrepsdiskusjon” om lykke, men diskuterer likevel indirekte ved å definere lykke som ”opplevd velvære”. Istedenfor å ta på alvor noe av den filosofiske og idehistoriske lykketeorien, gir han summariske referanser med til dels utdefineringer av andre ståsteder uten å ville ta diskusjonene på alvor, og bruker Einar Øverenget som stråmann for å latterliggjøre kritikk av samfunnsvitenskapelige perspektiver.

I tillegg klarer han det kunststykket å si at ”Dette ikke er en bok som legger fram forfatterens egne tanker om hva som skal til for å få et lykkeligere liv,” (s. 23). Med en slik påstand plasserer han seg i en merkelig ureflektert positivistisk tradisjon. Det er godt gjort fordi hele boka er et argument for det borgerlige akademiske liv, med måtehold, utdanning og dannelse som det åpenbare ideal.

Boken starter altså med en unnvikende og merkelig defensiv innledning, der forfatteren sier at han ikke skal diskutere hva lykke er i filosofisk forstand, men samtidig viser indirekte hva han selv mener. Med tanke på den teoretiske drøftelsen er tittelen upresis. ”Jakten på lykken” ville være langt mer dekkende. Selv om det er norske data Hellevik analyserer, er det intet annet argument som sier noe om det spesielt norske. Samtlige variabler og verdier ville kunne stilles og fortolkes for en svensk eller libanesisk befolkning. Det virker nesten som et markedsføringsargument, i tråd med Andres Johansen som observerer at menn foretrekker ”norske” damer når de velger mykporno. Det ville vært relevant å trekke variabler som norsk klima, etos eller institusjoner, men det er absolutt ingen kulturelle variabler som drøftes.

Så kommer empirien, og det starter glimrende med spørsmålet ”Hvem er lykkelig?” Hans første funn er at nordmenn ikke har blitt lykkeligere. ”Vi”, skriver han, er blitt rikere, har flere ting, men blir ikke lykkeligere. Dette spørsmålet forfølger han så over hundre sider, presentert, belyst og analysert systematisk med en mengde bakgrunnsvariabler. Oversiktlig og lettlest.

Årsakene til lykke synes entydige; effekten på lykkenivået er at man er tilfreds med nære relasjoner, bor sammen med familie, har god helse, er tilfreds med samfunn, økonomi og egen kropp. Deretter kommer variabler som høy husholdningsinntekt, at man ikke er bekymret for fremtiden, at man stoler på andre (s.100). Faktorer som høy utdanning, ikke-røyking, og at man ser lite på tv, har også, men ikke så stor effekt på lykkenivået.

Sammenhengene er i utgangspunktet ganske opplagte, og Hellevik starter nettopp med å bruke det elementære for å overbevise skeptikere til slik lykkeforskning med å si: "[...] der så vel sunt folkevett som tidligere forskning tilsier at lykkenivået skal variere." Men i likhet med Hellevik synes jeg det er greit å få sammenhengene *validisert*, hvor sterkt helse og familisituasjon slår ut, og å se hvilke variabler som har mest å si for lykkenivået.

Hellevik finner altså en sterk korrelasjon mellom åpenbare indikatorer på at man ikke har det så bra; at man spiser alene, ikke hilser på naboen, er skilt, bor alene, er syk – og det å svare negativt på spørsmålet om man er lykkelig. Det er også interessant å lese hvordan han viser hvordan dataene forandrer seg når han kontrollerer for ulike relevante variabler. Han er regresjonens mester, og viser glitrende hvordan man ikke kan se på kjønn eller alder i seg selv, uten å kontrollere for helse, familiesituasjon eller inntekt. Samtidig er han en betydelig svakere tolker når han selv ikke har en klar forklaring på årsaks-sammenhenger. I analysen av de geografiske spredningene, som etter hva jeg kan se handler om kulturell fortolkning av lykkebegrepet og sannsynligvis klima, gjør han mange, men lite overbevisende analyser for å fjerne forskjeller. Utdannelse, som har mindre effekt på den samme variabelen, forklarer han likevel som substansielt, fordi utdanning "gir mer interessante arbeidsoppgaver" (?). (s. 64–65). Det er dessverre lett å tolke når man har et svar. Statistiske data har alltid problemer fordi de mangler kontekster, og det eksplorerende som ville søkt svar på sammenhenger man ikke skjønner, er ikke Helleviks styrke.

Når han er på hjemmebane er Hellevik meget god. Det er for eksempel en imponerende behandling av inntektsdata og tilvenning s. 105–25, der han viser hvordan og hvorfor det lønner seg å være rik og tjene godt. Her diskuterer han sammenhengen mellom helsedata og inntektsdata på en forbilledlig måte. Og når spørsmålene er godt stilt får man også mulighet til å se hvor mye de ulike indikatorene slår ut. For min del er det interessant å se hvor ekstremt negativt skilsmisser slår ut for menn i en tid hvor kvinner fortsatt insisterer på å være ofre.

"Fire kulturer"; norske verdier i endring

I siste halvdel forlater Hellevik regresjon og indeks, og går løs på verdiene på en annen måte. Han forsøker fortsatt å vise materialismens forbannelse gjen-

nom å vise en sammenheng mellom økt materialisme og fravær av lykke. Her brukes Norsk Monitors korrespondanseanalyse med de faste verdidimensjonene; idealisme – materialisme, tradisjonell – moderne, som premiss. I denne delen er sammenhengene langt svakere, og med langt mer søkt bruk av forklarende variabler og referanser. Dette presenteres i Norsk Monitors velkjente ”verdikart”, der binære verdier blir plottet inn.

Noe av det mest kritikkverdige og merkelig er den ureflekterte essensialiseringen av sitt eget kart som ”fire kulturer”: ”Tradisjonelle idealister”, ”tradisjonelle materialister”, ”moderne idealister” og ”den moderne materialistiske” kulturen (s. 183–184), som beskrives som en postproduktiv nyteknisk kultur. Han slutter altså av kategoriske likheter på nominalnivå til et kontekstuell fellesskap på gruppenivå. Dette leser jeg som en kraftig nivåfeilslutning. Borte er en analyse av kulturbegrepet. Borte er en erkjennelsesteori som viser idiosynkrasi, og borte er en analyse av livsløp.

Han finner da statistisk at unge menn og eldre damer står i motsetning til hverandre og presenterer overskriften ”Verdimotpol: unge menn og eldre kvinner”, og sier at de tilhører ulike ”kulturer”. I en tid når en kvasisosiologisk offentlighet snakker om ”muslisk kultur” eller ”kvinnekultur” er det vel greit om fagfolk holder tunga rett i munnen og ikke blander statistisk representasjon basert på strukturelle kategorier med kulturelle.

I møte med sosiologer fikk jeg som novise på SIFO ikke lov til å bruke begrepet ”representativt”, om et utsagn, analogt til begrepet ”typisk”. Begrepet var for mine sosiologkollegaer forbeholdt en statistisk forskjell på mindre enn 0,05, med et tilfeldig utvalg. Etter å ha lest denne boka, synes jeg Hellevik burde forholde seg til kulturbegrepet på samme måte, og lære av antropologer å skille mellom begrepene ”kategori” og ”gruppe”. En kategori, som er det Hellevik opererer med, er mennesker med et eller flere felles kjennetegn, og en gruppe har et fellesskap og et kooperativt mål.

Kulturbegrepet kan selvfølgelig brukes analogt og metaforisk, der begreper som ”subkultur” eller ”bedriftskultur” har en god relevans, mens ”kvinnekultur” har problemer som kooperativ gruppe, fordi det er basert på ett kategorielt kjennetegn, noe som lenge har plaget kjønnsforskningen. I Fredrik Barths tradisjon, der man ser på kultur som kunnskap, er det nettopp et poeng å se på relasjonen mellom unge menn og gamle damer. Som for eksempel at barnebarnet er på besøk hos bestemor. Og selv om poden ikke krysser av på ”risgrøt” som ”liker godt” i Norsk Monitors skjema, kan det godt hende at han elsker retten hos bestemor lille julaften. Å si at bestemor og barnebarn

tilhører to ulike kulturer når han får drøssevis av gaver, elsker henne, vil gå i krig for henne og skal arve alt hennes jordiske gods, er mildt sagt problematisk. Underoverskriften "Verdiforklaringers begrensninger" tilfredsstiller på ingen måte disse problemene.

Boken presenterer unge gutter som egoister. Når da Hellevik samtidig finner at sosiale relasjoner, særlig innenfor stabile kjernefamilier, er den variabelen som gir sterkest utslag på lykkeindeksen, er det merkelig at refleksjon rundt livsløp ikke er med. At verden går mot en postmaterialistisk tid, er for Hellevik et premiss, som han ganske ublu forsøker å se ut som han drøfter vitenskapelig. Her savnes det utallige motforestillinger. Hvor er Frønes når man trenger han mest? Det blir ganske rart når man for eksempel ikke diskuterer hvilken type lovkodeks unge menn har. At man liker hasj, behøver på ingen måte tolkes som lovforakt, men like gjerne bare at man har andre verdier. Det finnes i denne sammenheng heller ingen refleksjon rundt sterke guppebånd blant unge gutter, ofte med meget sterke moralkodekser. Hvis verdien "tysting" for eksempel skulle tolkes som moralsk verdiindeks, ville det vært Hellevik som hadde hatt svekket moral. Det kan godt hende at Hellevik har rett i både verdienes status og tendensen mot et materialistisk samfunn, men hvorfor da ikke ta med perspektiver som er uenige i påstanden og metoden?

For meg virker det som om Hellevik mener vi lever i en slags Habermasiansk boble der mennesker er aktører med individuelle sett av verdier som man reflekterer rasjonelt over når man skal handle enten politisk eller i butikken. Ifølge en ganske uavklart norm. Det er altså en bok fullstendig fri for idiosynkrasi.

Verdier som bakgrunnsdata

I slutten av del I søker Hellevik å lete etter hvorfor vi ikke er blitt mer lykkelige når velstanden øker. Han leter blant variabler som lavere bekymringsnivå, tilfredshet med samfunnet, patriotisme, økonomisk ulikhet, religion, innvandring, sunne fritidsaktiviteter, arbeidsliv og demografiske endringer. Han diskuterer fram og tilbake og finner ingen særlig sammenheng, helt til: "[...] kan den ukjente faktoren som har hatt en negativ innvirkning på utviklingen i lykkefølelsen, være endringer i nordmenns verdioppfatninger? Verdier har fått en mer sentral rolle som forklaringsfaktor innenfor lykkeforskningen de siste årene. Ver-

dier forteller hva vi ønsker å få ut av tilværelsen. Siden lykkefølelse avhenger av i hvilken grad et individ får sine ønsker og forventninger innfridd, er det ikke urimelig å tenke seg hvilke verdier vi har, får betydning for hvor lykkelig vi blir. Kanskje kan noen ønsker være lettere å få oppfylt enn andre ...”

Når man bruker verdier som faste variabler i en korrespondanseanalyse, blir de tunge sosiologiske variablene underkommunisert, bemerket Christer Thrane i en glitrende artikkel i *Sosiologisk tidsskrift* i 1997. I stedet for å møte kritikken slik hans danske kollega Henrik Dahl gjorde med Minerva-modellen, er store deler av bokas metodekapittel en forsvarstale uten adressat. For oss akademikere blir dette ganske trist, verdiers åpenbare svakheter forblir skjulte, og boka blir derfor både uinteressant som akademisk verk, og irriterende selvgod som premissleverandør til det politiske liv.

Hva kommer først; inntekt og utdanning eller toleranse, likestilling hedonisme vs. intoleranse autoritet og konformitet? Hvorfor er disse sammenfallende? Som om økonomiske og sosiale strukturer ikke er styrende for verdier. Jeg hadde forventet at Hellevik hadde tatt kritikken til seg, slik det sømmer seg en akademisk positivist med åpenbar tiltro til den vitenskapelige kumulative tenkningen. Men tvert imot, her er det ingen referanser til andre enn dem som er enig med ham. Hvorfor ikke bare innrømme at en slik verdi-analyse har åpenbare svakheter. Boka ville hatt mye større eksistensberettigelse da.

I *Nordmenn og det gode liv* har han i det meste presentert et appendix med tabeller med økonomiske forskjeller mellom segmentene. Mest interessant var å lese hva de ulike segmentene innehar av materielle ting (s. 211). Der kommer det fram at idealistene har mest av det meste. Det eneste som ”tradisjonelle materialister” har relativt mest av er katt og parabolantenne, og de ”moderne materialistene” har mest av slikt som stereoanlegg og cd-spillere. På den andre siden har idealistene mest av alt fra tørketrommel, pc og elektrisk drill. Å kalle de som ønsker seg materielle ting for ”materialister”, mens den som har alle tingene for ”idealister” er ikke bare ganske snodig, men det bekrefter jo Thranes påstand om at verdier er en dårlig målestokk. Og som Bourdieu så glitrende viser, henger vårt verdistandpunkt sammen med våre ting, posisjoner og kapital. Det er lett å være idealist når man har alt. Det er først når man gir bort bilen, huset, båten, tv-en og hytta, det blir kraft bak ordene.

Det første man lærer på metodekurs i antropologien er at ”folk sier en ting, men gjør noe annet”. Vi lærer at observasjonsdata alltid er overordnet diskursive data. Som samfunnsforsker som sitter med både statistiske og

kvalitative data er det ekstremt viktig å skille mellom holdning og handling. Her syndes det mye i sosiologien. Når folk oppgir en handling, er det lett å være presis i første utkast, men lett å underkommunisere det i andre. Det blir en gradvis endring fra ”de sier at de gjør”, til ”de gjør”. Denne boka viser på en beklagelig indirekte måte hva som skjer når problemet med forholdet praksis og diskurs kommer opp på et generert nivå, og ”kulturer” blir tolket ut fra ”ideelle” holdninger og ikke handling. Et lærerpar på Stange, med alle Helleviks rette verdier, men med to biler, stort hus og hytte, vil lett havne på bunn i en studie av økologiske fotavtrykk, mens en gutt på en hybel i Oslo med ipod, som drømmer om lettbente penger og cruise, vil havne på topp. Det er slik jeg ser det et maktovergrep å presentere det omvendt.

På side 167 tingligjør Hellevik verdienes logiske relasjon mellom sosiale kjennetegn og handlingsvalg gjennom sosiologiens retoriske favorittrope; modellen. Piler blir trukket fra ”verdier” til ”handlingsvalg”, og til ”holdninger” som om kausallogikk blir sann av plansjer og modeller. Slik jeg ser det, finnes det utmerkede teorier som viser til handling uavhengig av verdier, for eksempel Polanyis tyst kunnskap, Wittgensteins regelteori eller Bourdieus forhold mellom opinion og doxa. Man kunne også tenke seg intuitive handlingsmønstre etter mer strukturelle mønstre, inspirert av Levi-Strauss eller Mary Douglas.

Innenfor ulike former for handlingsteori finnes det altså mange som beskriver handling og holdning uavhengig av verdier. De viser på forskjellige måter at handling kan være uavhengig av opinion og artikulerte individuelle verdier. Det er snarere gode grunner til å hevde at ryggmarg (habitus), interesser og posisjoner er styrende for handling, og at verdiers funksjon er å rettferdiggjøre dem. Noe som kommer fram i språket. I *Moralens genealogi* går for eksempel Nietzsche gjennom språket for å forklare hvordan rette verdier rettferdiggjøres og framstår som naturlig. Han viser at det er ikke tilfeldig at edel er derivert av adel, gentleman fra gentleman osv. Helleviks doksiske felt ligger tydeligvis ved egne verdiers positive ladning.

Jeg bruker Norsk Monitors modell i undervisning ved Markedshøyskolen, for å vise ulike måter å drive segmentering på, dels fordi mange av mine studenter vil komme til å møte Monitor senere i livet, den kan også brukes til mange typer relevante analyser i den merkantile verden. (Det er en kommersiell modell, betalt av spesielle interesser.) Men den første oppgaven jeg gir studentene er ”Hvor i diagrammet tror dere de som har laget dette kartet befinner seg? Diskuter.”

Hellevik har en verdirasjonell handling i weberiansk ånd, med en metodologisk individualisme i bunn uten sosioøkonomiske strukturer. ”I et

rasjonell-aktør perspektiv kan vi anta at individet velger den atferden som det mener vil realisere målverdiene, innenfor grensene som middelverdier setter” (Hellevik 1999:135). Hellevik forklarer da for eksempel økonomiske interesser og utdanning med ”... enten det nå skyldes at god økonomi stimulerer en moderne verdiorientering, eller at personer med en moderne verdiorientering gjør det bedre i arbeidslivet og oppnår høyere inntekt.” (s. 200). Å snu kausalkjeden synes ikke å være i Helleviks tanker. God inntekt i offentlig stilling og arvet hus gir etter hva jeg kan se, en viss type verdier.

Et av de mest bisarre begrepene jeg stirrer lenge på er ”Deskriptive verdier!” I et tilsvarende svar til Christer Trane skriver Hellevik slik i 1999:

I Monitor-prosjektet defineres verdier som et individs oppfatninger om hva som er grunnleggende mål for egen tilværelse og samfunnsutviklingen (kalt målverdier eller terminale verdier), og oppfatninger om hvordan det er riktig å gå fram for å nå disse målene (middelverdier eller instrumentelle verdier). Denne måten å bestemme verdier på kan kalles *deskriptiv*, den gir et bilde av hva befolkningsmedlemmene selv oppfatter som *det ønskelige*. Dette er den vanlige forståelsen av begrepet innenfor samfunnsvitenskapelig forskning, selv om de eksakte definisjonene varierer.

Bortsett fra den siste elegante gardering mot kritikk er dette greit. Verdier kan operasjonaliseres som deskriptive for å lage en modell, men de blir ikke deskriptive av den grunn. Men han fortsetter:

Den skiller seg fra en *normativ* tilnærming, som studerer hva religiøse, filosofiske, politiske eller andre læreskrifter sier at vi burde ønske oss, hva som er *det ønskelige verdige*. En kan også undersøke hva som kreves av individet fra dets sosiale omgivelser, fra uformelle forventninger fra andre individer til formelle lov- og regelverk.

Han sier altså at *resultatet* i kartet til Norsk Monitor består av de ”ikke-normative” verdiene: Likestilling, toleranse, individualitet, nyhet, spontanitet, selvrealisering, altruisme og nærhet? Som om materialisme, lovforrakt, egoisme, konformitet eller intoleranse ikke er negativt normative verdier? Disse verdiparene forteller jo nettopp det ønskelige, og selvølgelig også formulert fra religiøst eller politisk hold. (Noe resepsjonen av bøkene til Hellevik viser til fulle, som nettopp blir referert og brukt av politiske og religiøse institusjoner. (søk på Hellevik i ”regjeringen.no”).

Som man spør får man svar

Fravær av sosioøkonomisk segmentering blir enda mer påfallende når Hellevik viser de ulike politiske partienes verdiprofil. Han skriver som om det er verdier som styrer politisk tilhørighet – og ikke interesser. Statsvitenskapelig er vel dette en oppsiktsvekkende hypotese. Er Senterpartiets kjernevelgere anti-teknologiske tradisjonister som støtter tradisjonelle kjønnsroller? Jeg trodde senterpartiets kjernevelgere var de med spesiell tilknytning til landbruket, som kanskje også kan være pragmatiske og marginaliserte. Hellevik tegner dem som anti-teknologiske, som om symaskinen og traktoren ikke var svært teknologiske artefakter. Dette viser hvordan spørsmålene er galt stilt for å finne svar på det man lurar på. Teknologispørsmålet er doksisk knyttet til urbane ungdommelige nyheter som datamaskin og ipod, ikke til microfiber eller ny rundballmaskin. Slik jeg kjenner bønder, er de den gruppen som er mest teknologiopptatt. De leser nettopp siste nytt på den teknologiske fronten, mens den urbane middelklassen, derimot, er langt mindre opptatt av teknologi.

Et av resultatene til Hellevik blir at sentrumspartiene er mer moralske enn fløypartiene. For meg er dette også et tegn på at spørsmålene er galt stilt. Ser man på fløypartiens politiske program, så er det nettopp moral som står i høysetet. Fremskrittspartiet er et "lov og orden"-parti med utpreget individorientert moral, og RV forholder seg til "internasjonal solidaritet" som den viktigste moralske faktor. Poenget er altså *hvilken moral* er det fløypartiene ikke vil holde? Spørsmålet er derfor; hva er det som gjøres moralsk viktig i undersøkelsen. Når da Hellevik setter de småborgerlige sosialdemokratiske verdiene som å ikke stjele håndklær fra hotell, røyke hasj, skulke jobb, snyte på skatt og snike på trikk i høysetet, sier det mer om hva han mener er viktig enn om det moralske forfallet. Disse verdisettene handler mer om lovlidighet enn moral. Eksempelene hans handler om forholdet mellom individet og staten og ikke relasjoner mellom mennesker. For RV vil det være av mye større moralsk verdi å stjele fra Norge og gi pengene til de som sulter. For Frp og RV vil spørsmålet om å "beholde veksel" selvfølgelig være et spørsmål om hvem sin veksel det dreier seg om.

Spørsmålene er altså galt stilt, fordi de tar utgangspunkt i en helt spesiell teknologi og en helt spesiell moral. De moralske imperativene til Hellevik tilhører et spesielt segment i befolkningen, og typisk nok ser han dem ikke selv. Det er klassisk i hegemoniforskning, en liten tur i Bourdieu- eller Foucault-tradisjonen ville gjort Hellevik godt. På en annen side har han blitt

gjort oppmerksom på det før, og burde derfor være i stand til å vise modellens betydelige begrensninger til å forklare moral.

Det er ikke akkurat nytt, og heller ikke særlig originalt å påstå at verdier er posisjonert. Etter hva jeg kan se er det ganske stor konsensus rundt denne påstanden. Når Hellevik så tydelig er uenig, er det rimelig at han begrunner og viser det. Slik dataene her framstår, virker det som han befinner seg på en egen klode, og insisterer å være på den uten kommunikasjon. Det er mildt sagt merkelig å lage en korrespondanseanalyse uten å ta hensyn til det åpenbart mest innflytelsesrike sosiologiske arbeidet de siste femti år, *Distinksjonen*.

Databias

For meg virker det som om det er mye som er utelatt når det gjelder hvordan og hvorfor dataene finnes. Det ene er det kommersielle motivet til hele Norsk Monitor. Hvorfor blir ikke bredden av oppdragsgivere presentert? Hvorfor er ikke Monitors kommersielle hovedpoeng klart framført, og hvorfor viser han ikke kritisk hvilke utvalgsproblemer modellen og dataene har?

For alle som har prøvd å fylle i Norsk Monitors gigantiske skjema, skjønner at Røkke ikke gidder mer enn tre minutter. Det er også mer enn lett å tenke seg hvordan det vil være i motsatt ende av den sosiale skalaen. Du finner ikke en narkoman som har fylt ut et slikt skjema. Det er jo for så vidt elementært, men vi kunne godt fått bedre innblikk i vektingen av dataene, ikke bare fått vite N, men hva N bestod av. Det virker åpenbart at det er et spesielt sjikt som svarer på slike skjemaer. Det burde absolutt vært presentert, sammen med omfang og problemer med vekting.

Forfallet

Jeg påtok meg denne oppgaven med å anmelde *Jakten på den norske lykken* fordi jeg anmeldte hans forrige bok, *Nordmenn og det gode liv*, der han viste at moralen var på vei ned blant de unge, og at forfallet ville tilta fordi unge tar med seg sine holdninger til voksenlivet. Jeg forsket selv på matkultur på den tiden og fant et veldig stabilt mønster, med den konklusjonen om at plikten til å være en god mor er styrende for et stabilt måltidsmønster – også i framtiden. På dette grunnlaget skrev jeg om boken at for hver 15-åring som

eksperimenterer med rus og sex, blir det født en femtiåring som er redd for neste generasjons forfall. Og forklarte at sannsynligheten for at dagens 15-åringer vil bli streite og ansvarlige borgere var stor.

Jeg åpnet boka og var derfor spent på hvordan han ville kommentere sine forfallshypoteser fra forrige bok. Her er forfallet borte. Spørsmålet er: Hvorfor har ikke Hellevik analysert dette når tiden har vist oss at forfallet ikke kom. En positivistisk anlagt forsker burde vel da avskrive forfallshypotesen? En lett ironisk antagelse fra meg er at forfallet hadde bedre kår i fin-du-siècle, enn i begynnelsen av et nytt, der vi er i et samfunn som tingliggjør og feirer titalssystemet i mangel på Gud. At optimismen krinser rundt nye år, nye årtier og århundreder.

Men Hellevik gir seg ikke: En ”postmaterialistisk kulturell utvikling” er fortsatt over oss. Så lenge Norsk Monitor lager en modell hvor dimensjonene materialistisk – idealistisk (slem/snill) er forutbestemt, vil materialismen aldri bli borte. Mange mennesker vil uansett få ”materialistiske verdier”, og Hellevik kan bare reproducere perspektivet år etter år. Forfallet er evig populært. Boken blir viktig fordi den brukes som beslutningsgrunnlag av store aktører, alt fra Dep. til privat næringsliv.

Når han skriver at Ingelhardts teori for kulturell utvikling har vært toneangivende i Norge (s. 115), lurer man på hvor selektivt han leser. Jeg kan ikke se annet enn at Giddens, Baumann og Becks modernitetsteorier innehar det åpenbare hegemoniet i sosiologien om endring. Jeg har ikke fulgt helt med på hva som publiseres på dette feltet for tiden, men er ikke teorien om at man tar med seg verdier fra barndommen ganske omstridt, er det ikke enighet om at det er vanskelig å gjøre kohort-verdier på tvers av sosioøkonomiske variabler? Og er det ikke ganske elementært at gutta med skrittet nedpå knærne og jenter med bare navler med drøm om Hollywood og lottomillioner kommer til å bli streite samfunnsborgere når de får sitt første barn, med kritikk av sjokade på matpakka (redde for framtidens generasjoner?). Og er ikke etterkrigsgenerasjonen i stand til å nyte god vin? I min faglige mer Durkheimianske verdensanskuelse er det snarere slik at bevegelsen fra en løsrivelsesprosess med materialistisk orientering til en mer verdiorientert foreldreposisjon er banal.

Det sies til stadighet at Hellevik er så god på metode, men denne boken viser ikke det. En metode må være relevant for å besvare en problemstilling. Jeg mener at den ikke er det. Nok en gang gjøres Christer Thranes kritikk like aktuell.

På slutten tar han helt av i sin antimaterialistiske hypotese og henfaller til svogerforskning:

... ifølge en observatør lider amerikansk overklasseungdom av ”affluenza”, en følge av at livet i all sin overflod og luksus er tomt, uengasjerende og uten mening. Det må være et mål å hindre at norsk ungdom blir rammet av denne lidelsen, ved å gjøre hva en kan for å stimulere en verdiutvikling i idealistisk retning.

Dette er ganske tynt, avslørende og faglig forstemmende, for ti år siden la han fram en forfallshypotese, som på ingen måte har slått an. I stedet for å se hvor han tok feil ved forrige korsvei, fjerner han bare det som ikke passer i fortellingen, og gjentar forfallet med henvisning til ”en observatør”? Dette er jo en klassisk vandrehistorie fra USA, et mytem på linje med eskimoenes antall ord for snø. Affluenza har ridd Europas betraktning av Amerika siden Toqueville, minst.

Litteraturlisten viser samme tendens. Her er det enten beleilige stråmenn eller folk som er enige med perspektivet som siteres. Og klassisk nok, teoretisk nesten bare angloamerikanske referanser. Norsk sosiologi har mange forskere som er mer enn kompetente nok til å bli sitert i en slik bok, Christer Trane og Ivar Frønes er for meg de mest opplagte. Det er mange gode norske forskere på feltet, som for eksempel Lennart Rosenlund – hvis poenget er den *norske* lykken. Jeg sitter med en ubehagelig følelse av at analysene ikke ville tålt en metodiker av Helleviks eget format, med klassiske tunge sosiologiske variabler som de tunge faste punktene i korrespondanseanalysen.

De perspektivene som støttes av forfatter, gjøres til sterke sammenhenger, mens det som taler forfatteren imot, gjøres svake. Jeg har mer sans for å lese filosof Henrik Syses *Måtehold*, som diskuterer beherskelsens kunst i gresk filosofi, Hylland Eriksens *Storeulusyndromet*, som diskuterer meningen med livet i våre typer samfunn etter at man har spist grisene, eller Arrs siste temanummer *Lykke*, med refleksjoner om føleleser og mål. Eller enda bedre Nick Hornbys *How to be good*, som nettopp behandler det Hellevik mangler på en ekstremt vittig måte; refleksjon over the affluent society, med ironi og materialisme, og problemet for middelklassen når man faktisk gjør noe med det: gi bort Pc-ene til barna, la uteliggere få gjesterommet ... Det er mye bedre med diskursiv refleksjon enn moralisme fordekt som vitenskap.

Hva må gjøres?

Boka ender med en formaning om den bærekraftige lykken, der han kobler sammen hovedpoengene; materialisme og lykkenivået. For meg er det hand-

ling som teller når man skal bedrive samfunnskritikk. Noen søker mening, andre gjør det ikke. At man ønsker ting gjør deg ikke til materialist, men å ha dem. Verdier måler dermed ikke hva de skal. Det er det økologiske fotavtrykket som burde hatt forrang i en slik kritisk analyse. Og det er bare her støtet bør settes inn. I Aftenposten i august i fjor ble Hellevik sitert på at lykken er gratis.

For Hellevik kan den [lykken] komme en vakker dag på høyfjellet, der bekken klukker og slukker tørsten. [...] Det bekymrer ham at dagens barn og unge er mer opptatt av materielle anskaffelser enn noen generasjon tidligere. En overdreven materiell higen gagnar hverken oss selv eller miljøet.

At folk ønsker å sitte ved en bekk og høre den klukke, mens man sitter i bilkø, betyr ikke at man sitter ved bekken, tvert imot. Jeg vil anta at det er ”moderne idealister” som forbruker mest, har høyest innetemperatur, flest flyturer og tørketromler, og dermed det største problemet for en bærekraftig utvikling. Spørsmålet hvordan man kommer seg til fjellet, og hva har man der å gjøre blir ikke stilt. Jeg leser denne boken som et verktøy som fordømmer dem som har lite og ønsker seg et bedre liv, men duller med dem som har mye, og i tillegg bekrefter de velstående selvbilde som idealister. Dette er en moralsk bok som unndrar seg en moral, gjemmer seg bak svakt stilte spørsmål, med en modell som ikke er egnet til formålet.

Et av de mest interessante funnene, som man bare kan lese indirekte ved å se på kartene på side 206–207, er at ”tradisjonelle materialister” ikke er interessert i noen ting. Ikke liker de noe de leser i avisen, ikke liker de å høre på noen ting av musikk, (og ikke liker de noe særlig å spise heller). Hva er årsaken til dette? Er de en uinteressert gruppe?! En mulig tolkning for dette bizarre fraværet av lidenskap, hobbyer og kjepphester, kan være at de ikke er en interessant gruppe sett fra de kommersielle aktørene som finansierer Norsk Monitor. En annen tolkning er at Hellevik og de som stiller spørsmålene, og lager indeksene, ikke har innsikt i gruppens interesser. (Mens prikkene av interesser knapt får plass blant de moderne idealistene.) Uansett gir det et godt utgangspunkt for et feltarbeid. Hva slags liv lever disse? Hva slags kultur og interesser har de? Og framfor alt – for Hellevik – hva slags *positive* verdier har de?

Jeg tør å være så frekk å anbefale Hellevik på sine eldre dager å bytte metode, ta en tur ut i verden, og nettopp gjør et feltarbeid, lær en kultur på kroppen og se hva han får ut av det. Hvis han mener at det finnes en ”kultur”

som heter ”tradisjonelle materialister”, bør han reise til kulturen med disse motsatte verdier av han selv, og forstå den verden på deres egne premisser. Finn deres verdisett og beskriv det.

Litteratur

- Arr, idéhistorisk tidsskrift* nr. 1 2009, temanummer Lykke.
- Bourdieu, P., 1995. [1979], *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax
- Hellevik, O., 2008. *Jakten på den norske lykken. Norsk Monitor 1985–2007*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hellevik, O., 1997. *Nordmenn og det gode liv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, O., 1999. ”Verdier versus sosiale kjennetegn. Svar til Christer Trane”, *Sosiologisk tidsskrift* 2 (1999), 133–146.
- Hellevik, O., 2002. ”Forskning på verdier: Eksempler fra kvantitativ samfunnsforskning”, i K.I. Johannessen og U. Schmidt (red.). *Verdier – flerfaglige perspektiver*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag. Side 11–31.
- Hornby, Nick (2002) *Et godt menneske*. Oversatt av Linn Øverås. Oslo: Aschehoug.
- Hylland Eriksen. T., 2008, *Storeulvsyndromet. Jakten på lykken i overflodssamfunnet*. Oslo: Aschehoug.
- Rolf, B., 1991. *Profession, tradition och tyst kunskap : en studie i Michael Polanyis teori om den professionella kunskapens tysta dimension*. Gyttorp: Nya Doxa.
- Syse, H., 2009. *Måtehold i grådighetens tid*. Oslo: Cappelen Dam
- Thrane, C., 1997. ”Norsk Monitors segmenteringsprosjekt : et alternativ til sosioøkonomisk segmentering?”, *Sosiologisk tidsskrift*, vol. 5, no. 3, side 217–234.
- Wittgenstein, L., 1971. *Filosofiske undersøgelser*. København Munksgaard.